

ΕΚ ΤΩΝ ΕΛΠΙΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ

Α΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων φυλάσσεται ὁ ὑπ' ἀριθ. 296 Κοϊσλιγιανὸς κώδιξ τοῦ 12ου αἰῶνος, περιέχων, μεταξύ ἄλλων, κείμενον ἐπιγραφόμενον: «Ἐκ τῶν Ἑλπίου τοῦ Ρωμαίου ἀρχαιολογουμένου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, περὶ χαρακτήρων σωματικῶν» (φυλ. 68—71). Ἐν τῷ κειμένῳ αὐτῷ παρέχονται αἱ περιγραφαὶ τοῦ Ἀδάμ, τῶν δεκαεῶν προφητῶν μετὰ τοῦ Βαρούχ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου καὶ τῶν ἐξῆς ἕνδεκα ἱεραρχῶν: Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, Βασιλείου Καππαδοκίας, Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Εὐσταθίου Ἀντιοχείας, Ταρασίου καὶ Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ κείμενον αὐτὸ παρουσιάζει, πλὴν τοῦ γλωσσικοῦ, ἰδιαιτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν εἰκονογραφικῶν τύπων τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἱεραρχῶν, καθὼς καὶ διὰ τὴν μελέτην τῆς Ἑρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. Τὸ κείμενον ἔχει ἐκδοθῆ ἄτελῶς μέχρι τοῦδε, νομίζομεν δ' ὅτι ἐξυπηρετοῦμεν τὴν περὶ τὰ Βυζαντινὰ πράγματα ἐπιστήμην, ἰδίᾳ τὴν πληρεστέραν κατανόησίν τινων περὶ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην προβλημάτων, δημοσιεύοντες αὐτὸ ἐκ νέου.

Τὸ σύντομον αὐτὸ κείμενον ἔμεινεν ἄγνωστον μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Πρῶτος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὁ Fr. Tischendorf ἐδημοσίευσεν ἀποσπάσματα αὐτοῦ ἐν τοῖς: *Anecdota sacra et profana*, μετὰ συντομωτάτου προλόγου¹. Ἀργότερον ὁ Πορφύριος Οὐσπένσκη ἐδημοσίευσεν τὸ κείμενον ἀκέραιον καὶ μετὰ ρωσικῆς μεταφράσεως ἐν τοῖς δυσσευρέτοις Πρακτικοῖς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Κιέβου², ὡς

¹ Λειψία 1855, σ. 129—130.

² *Trudy kievskoj duchonnoj Akademii*, τ. 1ος, 1867, σ. 263—273. Τὸ περὶ τοῦ Ἑλπίου τμήμα φέρει τὸν τίτλον «Χριστιανικὴ Ἀνατολή». Ἄσασαι αἱ ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ μνημονευόμεναι ρωσικαὶ περὶ τοῦ Ἑλπίου δημοσιεύσεις μοι ἀνεκοινώθησαν καὶ ἡρμηγενύθησαν ὑπὸ τοῦ φίλου κ. Anatole Frolov, τοῦ Ἀμερικανικοῦ Βυζαντινοῦ Ἰνστιτούτου, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν ἐκφράζω τὰς θερμότητας εὐχαριστίας μου.

δεύτερον μέρος μικρᾶς συλλογῆς χωρίων ἐκ συναξαρίων, τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον μέρος ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ, σελ. 3-47, ὑπὸ τὸν τίτλον : «Διηγήσεις περὶ τῆς μορφῆς ἁγίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ περὶ τῆς ἡλικίας αὐτῶν». Σημειωτέον ὅτι ἡ δημοσίευσις αὕτη τοῦ Ἑλπίου ἔχει ἱκανὰ καὶ σημαντικὰ σφάλματα ἀναγνώσεως καὶ μεταφράσεως.

Αὐταὶ ὑπῆρξαν, αἱ ἀτελεῖς ἄλλωστε, δημοσιεύσεις τοῦ Ἑλπίου κατὰ τὸ Παρισινὸν χειρόγραφον. Διεξοδικώτερον ἔγραψαν περὶ αὐτοῦ, ἂν καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἄλλων διατριβῶν, ὁ Ε. von Dobschütz καὶ ὁ π. Hippolyte Delehay¹. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἐν παρόδῳ μνημονεύει πιθανὰς τινὰς πηγὰς τοῦ «περιέργου αὐτοῦ συμπιλήματος», ὁ δὲ π. Delehay² τὸ κατατάσσει μεταξὺ τῶν πηγῶν τῶν συναξαρίων. Τὸν Ἑλπίον ἐχρησιμοποίησε συχνὰ κατὰ τὰς ἐν τῷ Γαλλικῷ Κολλεγίῳ περὶ Βυζαντινῆς εἰκονογραφίας παραδόσεις του ὁ σεβαστός μου διδάσκαλος Γαβριὴλ Millet.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ρῶσος Οὐσπένσκη καὶ οἱ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης σοφοὶ ἠγγόησαν ἕτερον χειρόγραφον, περιέχον μέρος τοῦ ἐν Παρισίοις Ἑλπίου καὶ ἀποκείμενον νῦν ἐν τῷ Ἱστορικῷ Μουσείῳ τῆς Μόσχας. Τοῦτο ἐδημοσίευσεν τὸ 1858 ὁ ἀρχιμανδρίτης Σάββας, ἐν Μόσχᾳ, ἐν παραρτήματι τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ «Ὁδηγοῦ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Πατριαρχικοῦ (νῦν Συνοδικοῦ) Σκευοφυλακίου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας» (ρωσ., σελ. 283-290), φέρει δὲ τὸν τίτλον : «Ἐκ τῶν Οὐλπίου τοῦ Ρωμαίου ἀρχαιολογούμενων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, περὶ χαρακτήρων σωματικῶν θεωρῶν πατέρων».

Ὁ κῶδιξ, ἐν ᾧ περιέχεται, εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθ. $\frac{100}{CI}$ τοῦ καταλόγου τοῦ ἀρχιμανδρίτου Σάββα, καὶ 108 τοῦ ἀρχιμανδρίτου Βλαδιμήρου², νῦν δὲ φέρει τὰ διακριτικὰ VI, 108 (100)³. Ἐκομίσθη εἰς Μόσχαν ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου Σουχάνοφ — μέσα 17ου αἰῶνος — ἐκ τῆς «Λαύρας τοῦ Ἀθανασίου ἐν τῷ Ἀθῷ». Περιέχει πράγματι τοὺς σωματικοὺς χαρακτήρας μὴ

¹ E. von Dobschütz, *Christusbilder*, II. Hälfte, Beilage VIII, σ. 298**, καὶ H. Delehay, *Synaxarium Eccl. Constantinopolitanae*, Bruxelles 1902, c. LXVI.

² Ἀρχιμανδρ. Βλαδιμήρου, Συστηματικὴ περιγραφή τῶν χειρογράφων τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας, τ. 1ος, Ἑλληνικὰ χειρόγραφα, Μόσχα 1894, σελ. 102—103 (ρωσ.) Πρβλ. καὶ Christ. Frid. de Matthaei, *Accurata codicum Graecorum Mss bibliothecarum mosquensium sanctissimae Synodi, notitia et recensio t. primus*, Lipsiae 1805, p. 65, n^o CI. Δὲν ἠδυνήθημεν νὰ συμβουλευθῶμεν ἐν Παρισίοις τοῦ Ἰακώβου Βατοπεδινού, ἠ ἐν Μόσχᾳ Συνοδικὴ Βιβλιοθήκη τῶν χειρογράφων. Ἐπιτομὴ . . . καταλόγου τμήματος τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, Μόσχα 1896.

³ Βλ. Kirsopp Lake and Silva Lake, *Dated greek minuscule Manuscripts thro the year 1200, t. VI. Manuscripts in Moscow and Leningrand*. Boston (Massachusetts) 1936, κείμ. σ. 10, πίν. 393.

νον τῶν ἐν τῷ Παρισινῷ Ἑλπίῳ ἀναφερομένων θεοφόρων πατέρων, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς τοῦ Ἀδάμ, προφητῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Ἡ σημασία τοῦ χειρογράφου τούτου ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ὅτι εἶναι χρονολογημένον: ὁ κῶδιξ ἐγράφη τὸ 993¹. Πλὴν ὀλίγων κατὰ τὸν τίτλον διαφορῶν, τὸ κείμενον δὲν προσθέτει τίποτε εἰς τὸ ἀντίστοιχον κείμενον τοῦ Ἑλπίου.

Τὸ κείμενον τοῦ Κοϊσλιανοῦ στερεῖται ὁμοιογενείας, παρέχει δὲ τὴν ἐντύπωσιν συμπιλήματος μᾶλλον ἢ ἔργου πρωτοτύπου ἑνὸς συγγραφέως. Πράγματι, οἱ μὲν σωματικοὶ χαρακτῆρες τοῦ Ἀδάμ ἐκτίθενται ἀμελῶς πως καὶ μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἐκπλήξουν διὰ τοῦ μεγέθους τοῦ περιγραφομένου, χαρακτηριστικὸν λαϊκωτέρας ἀντιλήψεως. Τὸ περὶ μορφῆς ἐκάστου τῶν προφητῶν δεύτερον τμήμα περιορίζεται εἰς τὴν ἐν γλώσῃ δημωδεστέρα ξηρὰν παράθεσιν ἐπιθέτων καὶ χαρακτηριστικῶν εἰς ὕψος ἐνθυμίζον Ἑρμηναίαν τῆς ζωγραφικῆς τέχνης. Τοῦναντίον τὸ περὶ τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει χαρακτῆρα σαφῶς θεολογικὸν ἀπολογητικόν. Τὸ περὶ τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου εἶναι τυπικὸν δεῖγμα φιλολογικῆς προσωπογραφίας κατασκευασθείσης δι' ἐρανίσματος ἐκ διαφορῶν πηγῶν, τὸ δὲ τελευταῖον μέρος τὸ ἀφορῶν εἰς τοὺς θεοφόρους πατέρας, εἶναι πλουσιώτερον εἰς χαρακτηρισμοὺς καὶ ἡ γλῶσσά του εἶναι λογιωτέρα. Παρὰ τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν ἑξωτερικῶν χαρακτηριστικῶν, κόμης, γενειάδος κτλ., ὑπάρχει πρόδηλος ἡ διάθεσις πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ψυχικοῦ χαρακτῆρος, τοῦ ἠθους τοῦ περιγραφομένου· καὶ ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐνίοτε ἡ πραγματοποίησις τῆς διαθέσεως ταύτης μαρτυρεῖ ἐκλεπτυσμένην παρατηρητικότητα καὶ καλλιέργειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν: αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα συνδέει τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Ἑλπίου πρὸς τὰς «ἐκφράσεις» ἔργων τέχνης.

I. Αἱ πηγαι.

Αἱ διαφοραὶ τὰς ὁποίας διαπιστώνομεν εἰς τὰ τμήματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ συμπίλημα τοῦτο μᾶς ἄγουν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν πηγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ συμπιλητοῦ.

α) Περὶ τοῦ Ἀδάμ. Πηγὴ ἐξ ἧς δυνατόν νὰ ἦντλησεν ὁ συμπιλητὴς εἶναι σύγγραμμα ἐκ τῆς περὶ Ἀδάμ ἀποκρύφου φιλολογίας, τῆς ὁποίας προῖόν εἶναι καὶ ὁ βίος τοῦ Ἀδάμ, κείμενον χρησιμοποιηθὲν ὑπὸ

¹ Βλ. Kirsopp Lake, Ἐνθ' ἄνωτ. «ἐτελειώθη, θεοῦ βοηθοῦντος, κατὰ τὴν ζ' τοῦ ἀπριλλίου μηνός, τῆς ἐνεστώσης 5' ἐπινεμήσεως, ἔτους 993—οἱ ἐντυγχάνοντες εὔχεσθε τῷ γράψαντι Ἰωάννη μοναχῷ ταπεινῷ καὶ ἁμαρτωλῷ».

τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων¹ καὶ λίαν διαδεδομένον παρὰ τοῖς μοναχοῖς τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ μεταφράσεις αὐτοῦ εἰς τὴν Κοπτικὴν, Συριακὴν, Ἀραβικὴν, Αἰθιοπικὴν καὶ Παλαιοσλαβικὴν γλῶσσαν². Ἐλληνιστὶ δὲν σφίζεται ὁ βίος τοῦ Ἀδάμ ὡς ἐγνώριζον αὐτὸν οἱ Βυζαντινοί, τὸ δὲ μεταγενέστερον κείμενον «Διήγησις καὶ Πολιτεία Ἀδάμ καὶ Εὐᾶς τῶν πρωτοπλάστων, ἀποκαλυφθεῖσα παρὰ Θεοῦ Μωϋσεὶ . . . » δὲν περιέχει περιγραφὴν τοῦ πρωτοπλάστου³. Ἡ περιγραφή ἐλλείπει καὶ εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας μεταφράσεις.

Δέον νὰ παρατηρηθῇ ὅτι οἱ ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἀδάμ ἀντλοῦντες Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, καθὼς καὶ αἱ ἀνωτέρω ἀναφερόμεναι ἀνατολικαὶ μεταφράσεις, ἀνάγουν εἰς ἐννεακόσια τριάκοντα τὰ ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδάμ, συμφώνως πρὸς τὴν Π. Διαθήκην (Γεν. Ε', 5), ἐνῶ ὁ Ἑλλῆς ἀναφέρει ὀκτακόσια τριάκοντα. Νομίζομεν ὅτι ἡ καὶ ἄλλως ἀτημέλητος γραφὴ τοῦ κώδικος δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον σφάλματος πιθανῶς τοῦ ὑπαγορευσαντος.

β) Περὶ τῆς μορφῆς ἐκάστου τῶν προφητῶν. Ὡς προείπομεν, τὸ περὶ τῶν προφητῶν μέρος τοῦ Ἑλλίου ἐνθυμίζει Ἑρμηνεῖαν ζωγράφων. Πράγματι ἡ ἐνταῦθα χρησιμοποιουμένη ὀρολογία συγγενεῦει, συχνὰ δὲ καὶ ταυτίζεται, πρὸς τὴν ὀρολογίαν τῆς Ἑρμηνείας τοῦ Διονυσίου. Ἐπὶ πλεόν ἀπαντοῦν ἐδῶ διὰ πρώτην φορὰν λέξεις καὶ φράσεις ὅπως: καὶ ὕκο ς, [σ] γ ο ὕ ρ ο ς, ὡ ς μ ὕ τ ἦ ν τ ρ ῖ χ ω σ ι ν ἔ χ ω ν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκληφθοῦν ὡς τεχνικοὶ ὄροι. Ὅθεν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ τμήμα τοῦτο προέρχεται ἐξ ἀρχαιοτέρας Ἑρμηνείας: τοιαύτην βεβαίως δὲν γνωρίζομεν. Ἑρμηνήσαντες τὴν λοιπὴν περὶ προφητῶν μεσαιωνικὴν φιλολογίαν ἐκάμομεν τὰς ἀκολούθους παρατηρήσεις:

1.— Τὰ ὑπὸ τοῦ Schermann συναχθέντα καὶ δημοσιευθέντα «περὶ προφητῶν» κείμενα⁴ δὲν παρέχουσι κατ' ἀρχὴν τοὺς σωματικούς χαρακτῆρας τῶν βιογραφουμένων. Αὐτὸς ὁ Schermann, ἀγνοῶν τὸν Ἑλλιον, παρετήρησεν ὅτι μόνον ἐν τοῖς Συναξαρίοις καὶ τοῖς Μηναίοις συναντῶνται περιγραφαί⁵: ἀλλ' ὡς ὑπεδηλώθη ἤδη, τὰ Συναξάρια ἀντλοῦν ἀπὸ

¹ Πρβλ. Γ ε ὠ ρ γ ι ο ν Σ ὕ γ κ ε λ λ ο ν, 7, 12, ἐκδ. Βόννης.

² Πρβλ. H. Gelzer, Sextus Julius Africanus und byz. Chronographie, Leipzig 1885, t. II, I, 271 καὶ Jagić, Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen. I. Adamsbuch, in Denkschriften der k. Akad. der Wiss. zu Wien, phil. hist. Classe, t. 42 (1893) S. 17—40. Πρβλ. καὶ Hastings, A dictionary of the Bible. Edinburgh-New York, sub v^o Adam, Books of . . . (J. T. Marshall).

³ Πρβλ. Tischendorf, Apocalypses Apocryphae, Leipzig 1866 S. 1—23.

⁴ Th. Schermann, Vitae prophetarum fabulosae, Teubner, Lipsiae 1907.

⁵ Th. Schermann, Propheten und Apostellegenden nebst Jünger katalogen des Dorotheus und verwandter Texte. Texte und Untersuchungen zur Geschichte

τὸν Ἑλλιον. Ἀνευρίσκομεν ἐν τούτοις εἰς τοὺς βίους τοῦ προφήτου Δα-
νιὴλ τὴν φράσιν: «Ὡστε δοκεῖν τοὺς Ἰουδαίους εἶναι αὐτὸν σπάδοντα...
Καὶ ἦν ἀνὴρ ξηρὸς τὴν εἰδέαν, ἀλλ' ὄραϊος ἐν χάριτι Ὑψίστου»¹, ὅπου
ἐμφανίζεται ἡ ἀρκετὰ δύσχηστος λέξις σ π á δ ω ν τοῦ Ἑλλίου καὶ τὸ
ὠ ρ α ἰ ο ς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ἡμέτερον ε ὕ ε ι δ ῆ ς.

Ἡ σχέσις μεταξὺ τῶν δύο κειμένων εἶναι, νομίζομεν, προφανής, ἀν
καὶ εἶναι δύσκολον νὰ καθορίσωμεν ἐὰν ὁ Ἑλλιος ἐχρησιμοποίησε τοὺς
βίους τῶν προφητῶν, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, ἢ ἐὰν οἱ βίοι ἐχρησιμο-
ποίησαν πρόδρομόν τινα τοῦ Ἑλλίου. Σημειωτέον ὅπως δὴποτε ὅτι τὸ ἀρ-
χαιότερον χειρόγραφον τῶν βίων τῶν προφητῶν εἶναι τοῦ Ἀωννύμου
τοῦ 7ου - 8ου αἰῶνος².

2.— Τὰ περὶ προφητῶν κείμενα δὲν ὁμιλοῦν περὶ ἡλικίας αὐτῶν ἐξ-
αιρέσει τοῦ Μαλαχίου καὶ τοῦ Ζαχαρίου. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸν Μαλαχίαν³
συμφωνοῦν μὲ τὸν Ἑλλιον, ὡς πρὸς τὸν Ζαχαρίαν ὅμως ρητῶς ἀναφέ-
ρουν: «ἤλθεν . . . ἤδη . . . προβεβηκῶς . . . Ἀπέθανε δὲ. . . ἐν γῆρει
μακρῷ», ἐνῶ ὁ Ἑλλιος ἀκολουθεῖ τὴν ἄλλην παραδόσιν τοῦ Ζαχαρίου
νέου⁴.

3.— Κατὰ τὴν διάταξιν τῶν δώδεκα μικρῶν προφητῶν ὁ Ἑλλιος
ἀκολουθεῖ τὴν «Ἀλεξανδρινήν» διάταξιν τῶν Ο' καθὼς καὶ οἱ βίοι τῶν
προφητῶν: Ἐξετάζονται δηλ. οἱ Ὡσηέ, Ἀμῶς, Μειχάιας, Ἰωήλ, Ἀβ-
διοῦ, Ἰωνᾶς, Ναούμ, Ἀμβακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, Μαλα-
χίας⁵. Ὁ Ἑλλιος διαφέρει μόνον κατὰ τὸ ὅτι, ἀντὶ νὰ ἀρχίξῃ ἀπὸ τοῦ
Ὡσηὲ καὶ νὰ καταλήγῃ εἰς τὸν Μαλαχίαν, ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Μαλαχίου
καὶ καταλήγει εἰς τὸν Ὡσηέ, μὲ ἐναλλαγὴν τῆς θέσεως τῶν Ἰωήλ-Ἀ-
βδιοῦ καὶ Σοφονίου-Ἀγγαίου.

Ἡ ἐμφανιζομένη ἐνταῦθα κατ' ἀντίθετον ροπὴν διάταξις νομίζομεν

der altchristlichen Literatur . . . von Harnack und C. Smith B. XXI, H. 3, Leip-
zig 1907, S. 22.

¹ Th. Schermann, Vitae Proph. σ. 14, 8 καὶ 10, σ. 49, 16 καὶ 20, σ.
77, 1 καὶ 4.

² Αὐτόθι σ. XXVII.

³ Αὐτόθι σ. 23, 17 καὶ 21, σ. 37, 12 καὶ 16, σ. 59, 19, σ. 60, 1, σ. 89, 4 καὶ 8,
σ. 104, 5 καὶ 11.

⁴ Αὐτόθι σ. 22, 18, σ. 23, 8 κ. ἀ. Ἡ παρὰ τῷ Σωζομενῷ, Ἑκκλ. Ἱστορ. Mi-
gne, P.G. 67, 1629, περιγραφὴ τοῦ ἀνευρεθέντος λειψάνου τοῦ προφήτου δὲν ἀνα-
φέρει ἡλικίαν. Περὶ τῆς συχῆς συγχύσεως μεταξὺ τῶν διαφόρων ὑπὸ τὸ ὄνομα
τοῦτο προφητῶν βλ. A. Berendts, Studien über Zacharias-Apocryphen und Za-
charias-Legenden, Inaugural Diss. Jurgew (Dorpat) 1895 σ. 1.

⁵ Schermann, Prophetenlegenden, σ. 39.

ὅτι θὰ ὀφείλεται εἰς σφάλμα ἀντιγραφῆς, ὁ ὁποῖος δυνατὸν νὰ ἀντέγραψεν ἐξ εἰληταρίου ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου ἄκρου¹. Διαφέρει ὁμοῦς καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Ἑλλπιος ἀπὸ τοὺς βίους τῶν προφητῶν, ὅτι μεταξὺ τῶν τεσσάρων μεγάλων καὶ τῶν δώδεκα μικρῶν παρεμβάλλει τὸν προφήτην Βαρούχ.

4. Ἡ παρουσία τοῦ Βαρούχ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίσῃ, καθ' ὅσον τὸ βιβλίον αὐτοῦ περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν κανονικῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης. Οἱ ἀρχαιότεροι κώδικες τῆς Π. Δ. περιέχουν αὐτό², ἀν καὶ δὲν ἦτο ὑπὸ πάντων ἀνεγνωρισμένη ἢ κανονικότης τοῦ βιβλίου τούτου³. Πάντως ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος⁴, ἀργότερον ἢ ἐν Τρούλλῳ Σύνοδος (692)⁵ καὶ ὁ Πατριάρχης Νικηφόρος (ἀρχαὶ 9ου αἰῶν.)⁶ ἀναγνωρίζουν τὸ βιβλίον τοῦ Βαρούχ ὡς κανονικόν. Εἰς τὰ χειρόγραφα τῆς Π.Δ. ὡς καὶ εἰς τοὺς πατέρας τὸ βιβλίον παρεμβάλλεται μεταξὺ τοῦ Ἱερεμίου καὶ τῶν Θρήνων αὐτοῦ, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ὁ Βαρούχ, ὢν μαθητὴς τοῦ Ἱερεμίου⁷, δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς ἐκφράζων ἀτομικὰς ἐμπνεύσεις. Οὕτως ὁ Βαρούχ δὲν ὑπολογίζεται οὔτε μεταξὺ τῶν μεγάλων οὔτε μεταξὺ τῶν μικρῶν προφητῶν. Κατὰ συνέπειαν τὰ «Περὶ τῶν προφητῶν» κείμενα δὲν ἀναφέρουν τὸν Βαρούχ εἰμὴ εἰς ἓνα κατάλογον τῶν οὐβ' προφητῶν⁸. Τοῦναντίον ὁ Ἑλλπιος περιλαμβάνει τὸν Βαρούχ μεταξὺ τῶν προφητῶν, κατατάσσων αὐτὸν μετὰ τοὺς τέσσαρας μεγάλους καὶ πρὸ τῶν δώδεκα μικρῶν. Σημειωτέον ὅτι ἡ θέσις αὕτη τοῦ Βαρούχ δυνατὸν νὰ ὑποδεικνύῃ ὅτι εἰς τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχεν ἐν κανονικῇ σειρᾷ τοὺς προφήτας, ὁ Βαρούχ θὰ κατεῖχε τὴν τελευταίαν θέσιν μεταξὺ τῶν μικρῶν προφητῶν.

Τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους αὐτῶν παρατηρήσεων εἶναι ὅτι ὁ

¹ Πρβλ. καὶ ἐνθ' ἀν. σ. 40. Πιθανὴ εἶναι καὶ ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ ἐρμηνεία ἐξ ἧς προέρχεται, γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει παραστάσεων ναοῦ, κατέγραψε τοὺς προφήτας κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν.

² Ὁ Βατικανὸς (Gr. 1209) τοῦ 4ου - 5ου αἰῶνος, ὁ Ἀλεξανδρινὸς (Brit. Mus. Royal MS I D V-VIII) τῶν μέσων τοῦ 5ου, ὁ Μαρχαλιανὸς (Vat. Gr. 2125) τοῦ 6ου καὶ ὁ Βενετικὸς (Gr. 1) τοῦ 8ου - 9ου αἰῶνος.

³ Πρβλ. Vigouroud, Dict. de la Bible, t. I, 2e partie, c. 1479 (E. Philippe), Paris 1926 καὶ M. Faulhaber, Die Prophetenketenen nach röm. Handschr. ἐν Biblische Studien von O. Bardenhever, B. 4. H. 2. Freiburg im Breisgau 1899, σ. 135.

⁴ Migne, P.G., 26, 1176· πρβλ. καὶ Vigouroud, Ἐνθ' ἀν., ὅπου κατάλογος χωρίων τῶν πατέρων, ἀναφερομένων εἰς τὸν Βαρούχ.

⁵ Cabrol, Dict. de la liturgie, t. 9e, 2e partie, col. 1806.

⁶ Migne, P.G., 100, 1056.

⁷ Πρβλ. Ἰωσήπου, Ἰουδ. Ἀρχαιολ. X, 9, 1.

⁸ Πρβλ. Schermann, Vitae proph. Index ἐν λ. Βαρούχ.

Ἐλπιος, ἡ ἢ ἐξ ἧς ἠντλησεν Ἐρμηνεΐα, δὲν ἔχει στενωτέραν συγγένειαν πρὸς τὰ περὶ τῶν προφητῶν κείμενα, δὲν ἀγνοεῖ ὅμως ταῦτα.

γ) Περὶ τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτῆρος. Τὸ «Περὶ τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτῆρος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ» εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Ἐλπιος ἀντέγραψε σχεδὸν αὐτούσιον ἐκ τῆς «Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν τῆς ἐφ᾽ ἡμῶν λήξεως» πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον, ἡ ὁποία ἐγράφη ἐν Ἱερουσαλὴμ τὸ 836¹. Ἡ Ἐπιστολὴ αὕτη ἔχαιρεν ἱκανῆς δημοτικότητος, ὡς ὁ Dobschütz ἔδειξεν², χαρακτηριστικὸν δὲ ταύτης εἶναι ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ Κοϊσλιανῶ κώδικι, ἐν φυλ. 191-195, εὐρίσκεται κείμενον ἐπιγραφόμενον: «Διήγησις μερικὴ ἀφρυσθεῖσα (!) ἐκ διαφόρων νίστοριῶν (!) τὸ δὲ πλέον ἐκ τῆς εἰς Θεόφιλον τὸν βασιλέα ἀποσταλῆσης (!) πολυστοίχου (!) ἐπιστολῆς περὶ τοῦ δεῖν τιμῶν τε καὶ προσκυνεῖν τὰς τῶν ἁγίων σεπτὰς καὶ ἱεράς εἰκόνας»³. Τὴν σχέσιν τοῦ Ἐλπίου πρὸς τὴν Συνοδικὴν Ἐπιστολὴν ἔχει ἤδη σημειώσῃ ὁ Dobschütz⁴. Πράγματι δὲ ὀλίγοι καὶ ἀσημαντοὶ εἶναι αἱ διαφοραὶ τῶν δύο κειμένων:

στ. 41 Μετὰ τὸ: *εὐλόγια*, προσθίεται ἡ Ἐπιστολῇ: *τρίπηχυν*

στ. 44 Τὸ ἐπίθετον: *ἀνεξίκακον*, μεταθίεται ἡ Ἐπιστολῇ μετὰ τὸ *ἐπίκρυφον*.

στ. 45 Ἄντι: *πλεονεκτῆματα*, γράφει ἡ Ἐπιστολῇ: *ιδιώματα*.

στ. 46 Ἄντι: *χαρακτηρίζεται λόγος*, γράφει ἡ Ἐπιστολῇ: *χαρακτῆρ ἱστόρηται*.

¹ Ἡ Ἐπιστολὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Σακκελίω-νος, ἐπὶ τῇ βάσει δύο χειρογράφων τῆς Πάτμου τοῦ 9ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος, ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἐκ τῶν ἀνεκδότων τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης. Ἐπιστολὴ συνοδικὴ τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν τῆς ἐφ᾽ ἡμῶν λήξεως Χριστοφόρου Ἀλεξανδρείας, Ἰωβ Ἀντιοχείας καὶ Βασιλείου Ἱεροσολύμων πρὸς Θεόφιλον αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων. Ἐν Ἀθήναις 1874. Πρβλ. καὶ Ἰ. Σακκελίω-νος, Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη, σ. 38, ὑποσ. 1. Τὴν Ἐπιστολὴν ἀνεδημοσίευσεν μετὰ συντόμων προλεγόμενων καὶ Ἰταλικῆς μεταφράσεως ὁ π. L. Duchesne, L'iconographie byzantine dans un document grec du IXe siècle, ἐν «Roma e Oriente», anno III, vol. V, 1912-1913, p. 222-239, 273-285 καὶ 349-366, ὅπου ἠδυνήθημεν νὰ τὴν συμβουλευθῶμεν.

² D o b s c h ü t z, Christusbilder, II. H. Beil. VI, S. 207** κ.ξξ., ὅπου καὶ περισσότεραι πληροφορίαι περὶ τῆς Ἐπιστολῆς. Πρβλ. καὶ Γ. Σωτηρίου, Ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ, Ἀθήναι 1914, σ. 16, ὑποσ. 1, καὶ C. J. Hefele, Histoire des Conciles, nouvelle traduction française . . . par H. Leclercq, t. IV, 1ère partie, p. 110, Paris 1911.

³ D o b s c h ü t z, Coisl. 296, Byz. Zeits. 12, 1903, p. 545.

⁴ D o b s c h ü t z, Christusbilder II. H. Beil. VIII. σ. 294** κ.ξξ.

στ. 49 Μετά: τὸ γὰρ ἀληθές, προσθέτει ἡ Ἐπιστολή: ὡς προ-
εἴρηται.

στ. 51 Μετά: τὸ τῆς οὐσίας, προσθέτει ἡ Ἐπιστολή: δηλαδή.

στ. 51 Μεταξὺ τοῦ καὶ καὶ δι' αἰσθητῶν, προσθέτει ἡ Ἐπιστολή:
γάρ.

Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι τὰς αὐτὰς πρὸς τὴν Συνοδικὴν Ἐπιστο-
λὴν διαφορὰς παρέχει καὶ ἡ εἰς τὸν Ἰωάννην Λαμασκηὸν ἀποδοθεῖσα
Ἐπιστολή¹. Ἐὰν ληφθῆ δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ μετὰ τὸ εὐ ἡ λ ι κ α προστι-
θέμενον τ ρ ί π η χ υ ν ἀποτελεῖ πλεονασμὸν καὶ ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἄ ν ε-
ξ ί κ α κ ο ν μετὰ τὸ μ α κ ρ ό θ υ μ ο ν εἶναι προτιμότερα τῆς ὑπὸ τῆς
Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς παρεχομένης μεταξὺ τοῦ ε π ί κ υ φ ο ν καὶ ε ὕ-
χ ρ ο υ ν, εὐλόγως δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Ἑλλπιος καὶ ὁ Ψευδοδαμα-
σκηὸς προέρχονται ἐκ πρωτοτύπου πλησιεστέρου πρὸς τὸ ἀρχικὸν κεί-
μενον ἢ τὸ ὑπὸ τοῦ Σακκελίωνος δημοσιευθέν. Ἀποκλείεται δὲ νὰ ἐχρη-
σιμοποίησεν ὁ Ἑλλπιος τὸν Ψευδοδαμασκηὸν καθ' ὅσον ἡ φράσις «καὶ
ὡς φαντασίας ἴνδαλμα...» ἔλλειπει παρὰ τῶ τελευταίῳ.

Τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ προσωπογραφίας τοῦ
Χριστοῦ, καὶ συνεπῶς τῆς ἐν τῷ Ἑλλπίῳ, πρὸς τὰς ἄλλας φιλολογικὰς
προσωπογραφίας αὐτοῦ, ὡς τοῦ Ἐπιφανίου, τοῦ Νικηφόρου Καλλίστου
Ξανθοπούλου κτλ., δὲν πρόκειται νὰ θίξωμεν, ἐφ' ὅσον ἔχει ἱκανῶς ἐξ-
ετασθῆ ὑπὸ τοῦ Dobschütz².

δ) Π ε ρ ἰ τ ῶ ν ἀ π ο σ τ ό λ ω ν Π έ τ ρ ο υ καὶ Παύλου.
Πηγὴ τοῦ Ἑλλπίου διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ὑπῆρξεν
ἀναμφιβόλως ἡ χρονογραφία τοῦ Μαλάλα (ἐκδ. Βόννης, σελ. 256). Ὁ
Ἑλλπιος ἀρκεῖται εἰς τὴν μετάθεσιν τοῦ χαρακτηρισμοῦ: «ὁ λ ο π ό-
λ ι ο ς τ ἡ ν κ ά ρ α ν καὶ τὸ γένειον», ὁ ὁποῖος παρὰ τῷ Μα-
λάλα εὐρίσκεται μετὰ τὸ κ ο ν δ ό θ ρ ι ξ καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ
ὕ π ό χ λ ω ρ ο ς διὰ τοῦ συνωνύμου ὕ π ω χ ρ ο ς. Κατὰ τὰ ἄλλα ἀντι-
γράφει τὴν χρονογραφίαν κατὰ λέξιν.

Διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ Παύλου ὁ Ἑλλπιος ἐχρησιμοποίησεν, ἐκτὸς
τοῦ Μαλάλα (ἐκδ. Βόννης, σελ. 257) καὶ τὰς «Πράξεις τοῦ Παύλου καὶ

¹ Ἦτις ἀποτελεῖ ἀπάνθισμα τῆς Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς, πρβλ. Migne, P. G. 95, 345—386.

² Dobschütz, Christusbilder, II, σ. 297**. Εἰς ταύτας πρόσθετες καὶ τὴν
τοῦ «Χρονικοῦ τοῦ κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μεγάλου
Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν» παρὰ Fr. Diekmann, Hippolytos von Theben, Mün-
ster i. W., 1898, σ. LXVII, κατὰ χειρόγραφον τοῦ 12ου αἰῶνος.

τῆς Θέκλης», κείμενον ἀποκρυφον τοῦ 2ου αἰῶνος¹. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἐξῆς χαρακτηρισμῶν: μικρομεγέθης, ψιλὸς τῆ κεφαλῆ, ἀγγυλαῖος ταῖς κνήμας, εὐεκτικός, χάριτος πλήρης, οἱ ὅποιοι ἐλλείπουν μὲν παρὰ τῷ Μαλάλα, ὑπάρχουσι δὲ ἐν τῷ ἀποκρύφῳ κειμένῳ, τὸ ὅποion θὰ χρησιμοποιήσῃ ἀργότερον καὶ ὁ Συμεὼν Μεταφράστης εἰς τὸν βίον τῆς ἀγίας Θέκλης². Οὕτως ὁ Ἑλπίος ἀρκεῖται νὰ παρενείρῃ τοὺς ὡς ἄνω χαρακτηρισμοὺς εἰς τὸ κείμενον τοῦ Μαλάλα, χωρὶς νὰ ἐνοχλῆται ἀπὸ τὸν δημιουργούμενον ἐνίστε πλεονασμὸν :

Ἑλπίος

Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος ἦν τῆ εἰδέα κονδοειδής, μικρομεγέθης, ἀναφάλας, ψιλὸς τῆ κεφαλῆ, ἀγγυλαῖος ταῖς κνήμας, μιξαπόλιος τὴν κάραν καὶ τὸ γένειον, εὔριν, ὑπόγλαυκος, σύνοφρος, λευκόχρους, ἀνθηροπρόσωπος, εὐπώγων, εὐεκτικός, ὑπογελῶντα ἔχων τὸν χαρακτῆρα, φρόνιμος, ἠθικός, εὐόμιλος, γλυκύς, χάριτος πλήρης, ὑπὸ πνεύματος ἀγίου ἐνθουσιαζόμενος.

Μαλάλας

Ἐπῆρχε δὲ ὁ Παῦλος ἔτι περιῶν τῆ ἡλικία, κονδοειδής, φαλακρός, μιξοπόλιος τὴν κάραν καὶ τὸ γένειον, εὔρινος, ὑπόγλαυκος, σύνοφρος, λευκόχρους, ἀνθηροπρόσωπος, εὐπώγων, ὑπογελῶντα ἔχων τὸν χαρακτῆρα, φρόνιμος, ἠθικός, εὐόμιλος, γλυκύς, ὑπὸ πνεύματος ἀγίου ἐνθουσιαζόμενος καὶ ἰώμενος.

Τὴν σχέσιν τοῦ Ἑλπίου πρὸς τὰς ἀποκρύφους Πράξεις εἶχεν ἡδη

¹ A. Harnack, Die Chronologie der altchristlichen Literatur bis Eusebius, I. B., Leipzig 1897, σ. 493—505. Ἐκδόσεις: A. Tischendorf, Acta Apostolorum apocrypha, Lipsiae 1851, σ. 41 καὶ Lipsius-Bonnet, Acta Pauli et Theclae, in Acta Apost. apocr. t. I., Lipsiae 1891, σ. 237. «εἶδε δὲ τὸν Παῦλον ἐρχόμενον ἄνδρα μικρὸν τῷ μεγέθει, ψιλὸν τῆ κεφαλῆ, ἀγκύλον ταῖς κνήμας, εὐεκτικόν, σύνοφρον, μικρῶς ἐπίρρινον, χάριτος πλήρη ποτὲ μὲν γὰρ ἐφαίνετο ὡς ἀνθρώπος, ποτὲ δὲ ἀγγέλου πρόσωπον εἶχεν». Διὰ τὴν ἱστορίαν σημειοῦμεν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Charles Bayet, καθ' ἣν ἡ ἐν λόγῳ περιγραφὴ θὰ εἶχε προστεθῆ εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς ἀναλογίας αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ τὴν εὐρισκομένην ἐν τῇ εἰς τὸν Λαμασκηνὸν ἀποδιδομένη Ἑπιστολῇ. Πρβλ. Ch. Bayet, Recherches pour servir à l'histoire de la peinture et de la sculpture chrétiennes en Orient, avant la querelle des iconoclastes, Paris 1879, p. 51, n. 1.

² Migne, P. G., 115, 821 «Ἰδὼν δὲ Παῦλον ἐρχόμενον, ἄνδρα οἷον ὁ Τίτου λόγος ὑπέγραψε, βραχὺν τὴν ἡλικίαν, ψιλὸν τὴν κεφαλὴν, ἀγκύλον τὰς κνήμας, γρυπὸν, σύνοφρον, τὸ μείζον φάναί καὶ καιριώτατον χάριτος θείης πεπληρωμένον . . . ».

σημειώσει ο Dobschütz¹, κατά πᾶσαν δὲ πιθανότητα αὐτὴν ἔχει ὑπ' ὄψιν του καὶ ὁ Tischendorf ὅταν βεβαιοῖ, κατά τρόπον γενικόν, τὴν σχέσιν του πρὸς τὰ ἀπόκρυφα². Τὴν δὲ πρὸς τὸν Μαλάλαν σχέσιν εἶχον ἀποδείξει ὁ J. Ficker καὶ ὁ Weis-Liebersdorf³.

Ἄλλὰ γεννᾶται τὸ ζήτημα: τοῦ Μαλάλα αἱ περιγραφαὶ ποῦ βασίζονται; Ὁ ἴδιος ἀναφέρει (σ. 225) ὡς πηγὴν τῶν κατὰ τὸν Πέτρον «τὰς Πράξεις τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων», τὰς ὁποίας ὁ μὲν ἐκδότης του Dindorf ταυτίζει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Μαλάλα συχνάκις ἀναφερόμενον χρονολόγρον Κλήμεντα⁴, ὁ δὲ Weis Liebersdorf πρὸς μίαν «katholische Bearbeitung der gnostischen Petrusakten» σφωζομένην σήμερον μόνον ἐν σλαυονικῇ μεταφράσει⁵, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἄλλωστε αἱ σωματικαὶ περιγραφαὶ ἐλλείπουσιν. Ἐὰν λάβωμεν ἐν τούτοις ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ συχναὶ περιγραφαὶ ἀναφερομένων προσώπων—Ὀμηρικῶν ἡρώων, αὐτοκρατόρων, ἀποστόλων κτλ.—παρουσιάζουν παρὰ τῷ ἡμετέρῳ χρονολόγῳ ἀξιόλογον ἐνότητα καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὸ λεξιλόγιον⁶, καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδώσωμεν τὰς προσωπογραφίας ταύτας εἰς τὰς ἐπὶ μέρους πηγάς.

Ἀφήνομεν εἰς ἄλλους μᾶλλον εἰδικούς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου, τὸ ὁποῖον ὑπάγεται εἰς τὸ γενικώτερον πρόβλημα τῶν προσωπογραφιῶν ἐν τῇ Βυζαντινῇ φιλολογίᾳ, πρόβλημα οὐχὶ ἄσχετον μὲ τὸ τῆς προσωπογραφίας ἐν τῇ Βυζαντινῇ τέχνῃ.

ε) Π ε ρ ῖ τ ὠ ν θ ε ο φ ὄ ρ ω ν πα τ ἔ ρ ω ν. Τὰ μόνα κείμενα πρὸς τὰ ὁποῖα δύναται νὰ σχετισθῇ τὸ τελευταῖον αὐτὸ κεφάλαιον τοῦ Ἑλπίου εἶναι, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, αἱ ἐν τοῖς Συναξαρίοις εὐρισκόμεναι περιγραφαὶ τῶν ἱεραρχῶν, ταυτιζόμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰς τοῦ Ἑλπίου. Ἄλλ' ὁ π. Hipp. Delehayε ἔδειξεν ὅτι ὁ Ἑλπίος ὑπῆρξε μία τῶν πηγῶν τῶν Συναξαριῶν⁷, τοῦτο δὲ καθίσταται ἀναμφισβήτητον ἐκ τοῦ

¹ Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 298**, σημ. 1.

² T i s c h e n d o r f, *Anecdota sacra et profana*, Lipsiae 1855, p. 129 «longe maximam partem in «deliramentis apocryphis» ponenda esse haud dubium est».

³ Πρβλ. J. F i c k e r, *Die Darstellung der Apostel in der altchristlichen Kunst*, Leipzig 1887, σελ. 43 καὶ W e i s - L i e b e r s d o r f, *Christus-und Apostelbilder*, Friburg im Breisgau, 1902, σ. 113.

⁴ Ἐκδ. Βόννης, σ. 240, 2, 21 κλπ. Βλ. καὶ αὐτόθι *Annotationes*, p. 569.

⁵ Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 113.

⁶ Ὁ H. Grégoire ὀμλεῖ περὶ «portrait malalien» καὶ ἀναγνωρίζει «style malalien» εἰς τὰς περιγραφὰς αὐτοκρατόρων τοῦ Sciptoris incerti de Leone Armenio. Πρβλ. «Byzantion» XI (1936), 420, 426.

⁷ *Synax. Eccl. Const. c. LXVI.*

γεγονότος ὅτι τὴν ἐποχὴν τῆς συντάξεως αὐτῶν — δεύτερον ἡμῖς τοῦ 10ου αἰῶνος¹ — τὸ μέρος τοῦτο τοῦ Ἑλπίου ἦτο διαδεδομένον, καθὼς φαίνεται ἐκ τοῦ χρονολογημένου κώδικος τῆς Μόσχας. Κλίνομεν ὅθεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ Ἑλπίου εἶναι τὸ μᾶλλον πρωτότυπον, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι δὲν ἔχει ἀποσπασθῆ ἕξ ἄλλου κειμένου, ὡς συνέβη διὰ τὰ προηγούμενα τμήματα. Τὴν γνώμην ταύτην ἐνισχύει ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι παρέχονται ἐν αὐτῷ οἱ σωματικοὶ χαρακτῆρες τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως Ταρασίου καὶ Νικηφόρου, ὧν ὁ μὲν ἀπέθανε τὸ 806 ὁ δὲ τὸ 828², ἐποχὴν μὴ ἀπέχουσαν πολὺ ἀπὸ τοῦ ἔτος γραφῆς τοῦ κώδικος τῆς Μόσχας.

Ἄλλ' ἔφ' ὅσον τὸ τμήμα τοῦτο ἐγράφη τὸ πρῶτον μετὰ τὸ 828, πόθεν ἠρῶσθη τὰ στοιχεῖά του ὁ συντάκτης; Ἡ ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιγραφῆ ἀποκλείεται λόγῳ τῆς ἐνότητος ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζει τὰς προσωπογραφίας πατέρων ἀκμασάντων μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἐνάτου αἰῶνος. Ὅτι δὲν πρόκειται δὲ περὶ φιλολογικῶν προσωπογραφιῶν γίνεται πρόδηλον ἐκ τῶν ἀκριβεστάτων λεπτομερειῶν περὶ τοῦ ὕφους ἐκάστου πατρός, περὶ τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου του, περὶ τῆς ἀποχρώσεως τῆς γενειάδος του κλπ. Τέλος αἱ συγκρίσεις καὶ οἱ παραλληλισμοί, οἷοι : «κατὰ πάντα τούτῳ ἑοικώς, πλὴν . . . » καὶ «κατὰ τὸν σωματικὸν χαρακτῆρα ὅμοιος ἦν τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ, πλὴν . . . » καὶ «κατὰ πάντα ὅμοιος ἦν Κυριλλῶ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐκτὸς . . . » δὲν νοοῦνται, ἐὰν δὲν δεχθῶμεν ὅτι ὁ γράφων εἶχεν ἐνώπιον αὐτοῦ παραστάσεις τῶν περιγραφομένων ἀνδρῶν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅθεν ὅτι πρόκειται περὶ «ἐκφράσεως» προσωπογραφιῶν ζωγραφικῶν.

Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ γνωρίζωμεν ἐὰν αἱ περιγραφαὶ αὐταὶ ἐγένοντο πρὸς χρῆσιν τῶν ζωγράφων. Τὸ γεγονός ὅτι παρέχονται πολλὰ λεπτομέρεια διὰ τὴν ἀπόχρωσιν τοῦ προσώπου καὶ τῆς γενειάδος, αἱ ὡς ἀνωτέρω συγκρίσεις, φαινόμενον παρατηρούμενον καὶ ἐν τῷ περὶ τῶν προφητῶν ἕξ Ἑρμηνείας προερχομένῳ τμήματι, ἔτι ἢ σχετικῆ ξηρότης τοῦ ὕφους θὰ ἠδύναντο νὰ μᾶς ἀγάγουν εἰς τὴν σκέψιν ὅτι περὶ Ἑρμηνείας πρόκειται. Ἐξ ἄλλου ὅμως ὁ τίτλος ὑπὸ τὸν ὁποῖον παρουσιάζεται ἐν τῷ κώδικι τῆς Μόσχας ὡς ἀπόσπασμα «ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας», ὑποδεικνύει τὸν γενικώτερον χαρακτῆρα τοῦ κειμένου.

II. Χρονολογία.

Διὰ τὴν χρονολόγησιν μᾶς παρέχει αὐτὸ τοῦτο τὸ κείμενον ἓνα ὄριον:

¹ Αὐτόθι σ. LV.

² Περὶ βλ. Μ. Γ ε δ ε ὄ ν, Πατριαρχικοὶ πίνακες, Κων/πολις (1884) σ. 265 καὶ 271.

περιέχει τὸν χαρακτήρα τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, θανόντος τὸ 828¹. Τὸ δὲ χειρόγραφον τῆς Μόσχας δίδει ἕτερον ὄριον τὸ ἔτος 993. Ἡ τελευταία αὕτη χρονολογία δύναται νὰ ληφθῆ ὡς ὄριον ὄχι μόνον διὰ τὸ περὶ θεοφόρων πατέρων τμήμα, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ ἐν λόγῳ χειρογράφῳ, ἀλλὰ καὶ δι' ὁλόκληρον τὸ συμπλήμα, ὡς ἐμφανίζεται ἐν τῷ Παρισινῷ κώδικι. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὴν πληρεστέραν ταύτην σύνταξιν ἐχρησιμοποίησαν τὰ Συναξάρια. Πράγματι, ὡς παρατήρησεν ὁ π. Delehaye, αἱ ἐν τοῖς Συναξαρίοις περιγραφαὶ προφητῶν, ἀποστόλων καὶ ἱεραρχῶν, ὄχι μόνον ταυτίζονται πρὸς τὰς τοῦ Ἑλπίου, ἀλλὰ καὶ συνοδεύουν, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τοὺς βίους μόνον τῶν ὑπὸ τοῦ Ἑλπίου ἀναφερομένων ἀνδρῶν². Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἑλπίος συνέλεξε τοὺς σωματικὸς χαρακτήρας ἐκ τῶν συναξαρίων, πρῶτον διότι ἐκφράσεις ὡς «παρόμοιος τῷ Εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ τῷ Θεολόγῳ» δὲν νοοῦνται εἰμὴ ἐν κειμένῳ Ἑρμηνείας, καθὼς ἐσημείωσεν ἤδη ὁ π. Delehaye καὶ δεύτερον διότι αἱ ἐν τοῖς Συναξαρίοις περιγραφαὶ τῶν προφητῶν ἔχουν μεταγλωττισθῆ ἐπὶ τὸ «ἑλληνικώτερον» ἐκ τοῦ ἡμετέρου κειμένου, ὡς δεικνύει καὶ ἡ παρανόσις τῆς ἐκφράσεως «ὡς μὴ τὴν τρίγωνιν ἔχων». Οὕτω καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι τὰ Συναξάρια ἠντλήσαν ἐκ τοῦ Ἑλπίου. Κατὰ συνέπειαν, ἡ ὅλη σύνταξις πρέπει νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν μεταξύ τῶν μέσων τοῦ 9ου καὶ τῶν μέσων τοῦ 10ου αἰῶνος ἑκατονταετίαν³.

Νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο στάδια εἰς τὴν συγκρότησιν τοῦ συμπλήματος τούτου. Τὸ 993 τὸ περὶ τῶν ἱεραρχῶν κεφάλαιον παρουσιάζεται ἐν τῷ κώδικι τῆς Μόσχας ὡς ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Οὐλπίου τοῦ Ρωμαίου. Ἡ κατάληξις τοῦ τίτλου εἶναι χαρακτηριστικὴ: «... περὶ χαρακτήρων σωματικῶν θεοφόρων πατέρων». Ἀργότερον τὸ Παρισινὸν χειρόγραφον παρέχει συμπλήμα περιλαμβάνον καὶ τὸ περὶ τῶν ἱεραρχῶν κεφάλαιον: ἐκ τοῦ τίτλου ἐλλείπουσιν αἱ λέξεις «θεοφόρων πατέρων», καθ' ὅσον τὸ κείμενον παρέχει τοὺς σω-

¹ Δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰς περὶ Ταρασίου καὶ Νικηφόρου παραγράφους ὡς προστεθείσας εἰς κείμενον παλαιότερον, διότι οὐδεμία ἔνδειξις ὕφους ἢ γλώσσης ὑπάρχει πρὸς τοῦτο.

² Ὁ π. Delehaye σημειώνει ἐν Synix. Eccl. Const. col. LXVI, ὡς ἐξαιρέσεις τὸν Θεόδωρον Στουδίτην, Νοεμβρ. 11, καὶ τὸν Μερκούριον, Νοεμβρ. 26. Εἰς τούτους δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν τὸν Παῦλον τὸν Νέον, 15 Δεκ., Μακάριον τὸν Ἀλεξανδρέα, Ἰαν. 19, Εὐθύμιον τὸν πρεσβύτερον, Ἰαν. 20, Μᾶρκον τὸν μοναχόν, Μαρτ. 5, Σάββαν τὸν στρατηλάτην τῶν Γότθων, Ἀπρ. 24 καὶ τὸν ἀπόστολον Μᾶρκον, Ἀπρ. 25.

³ Κατὰ τὸν J. F i c k e r, Die Darstellung der Apostel, σελ. 43, σημ. 1, ὁ Ἑλπίος πρέπει νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὸ πρῶτον τρίτον τοῦ 9ου αἰῶνος. Ἐν τούτοις οὐδεμία ἔνδειξις ὑπάρχει ὅτι συνεγράφη τὸ κείμενον ζῶντος τοῦ Νικηφόρου.

ματικούς χαρακτήρας καὶ ἄλλων ἱερῶν προσώπων ἐπὶ πλέον ὁ Οὐλλπιος ἐξελληνίσθη εἰς Ἑλλιον. Ἡ χρονολογικὴ διαφορὰ τῶν δύο χειρογράφων δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κριτήριον, ἔφ' ὅσον καὶ ἡ πληρεστέρα σύνταξις ὑπῆρχεν ἤδη τὸ 993. Ὑπάρχει ὁμως ἄλλο κριτήριον: ἐκ τοῦ τίτλου προφανῶς ἐκπίπτει τὸ «θεοφόρων πατέρων», διότι ὁ ἄνευ τούτου τίτλος τῆς πληρεστέρας συντάξεως μένει ἀνεπαρκῆς καὶ ἀόριστος. Οὕτω κλίνομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἀρχικῶς ἐγράφη τὸ περὶ θεοφόρων πατέρων κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον θὰ ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς ὀλίγον μεταγενέστερον συμπλητὴν νὰ συναγάγῃ ἐκ διαφορῶν πηγῶν χωρὶα ἀνάλογα καὶ νὰ τὰ θέσῃ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον, συντεμνόμενον καταλλήλως.

III. Ὁ συγγραφεύς.

Ἀλλὰ ποῖος ὑπῆρξεν ὁ Οὐλλπιος ἢ Ἑλλιος ὁ Ρωμαῖος, ὁ συγγραφεύς τῶν Ἀρχαιολογουμένων ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας; Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ πλαστοῦ συγγραφέως καὶ συγγραμματος καὶ τοῦτο, διότι ἀφ' ἑνὸς εἶναι ἀμφοτέρω παντελῶς ἄγνωστα ἄλλοθεν¹ καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι ἡ ἀρχαϊκότης τοῦ λατινικοῦ ὀνόματος τοῦ Οὐλλπίου, τὸ ὁποῖον ἐξελληνίσθη ἔπειτα εἰς Ἑλλιον, δὲν συμβιβάζεται μὲ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν εἰκάζομεν ὅτι συνετάχθη τὸ κείμενον.

IV. Χαρακτηρισμός.

Μένει ἀκόμη νὰ καθορίσωμεν τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνὰ χεῖρας συμπληήματος. Ἐκ τῶν ἀσχοληθέντων μὲ αὐτό, ὁ μὲν Tischendorf τὸ χαρακτηρισίζει ὡς *excerpta libelli archeologici*, οἱ δὲ Dobschütz καὶ Delehaye ὡς Ἑρμηνείαν ζωγράφων².

Ὑπεδείξαμεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ περὶ τῶν προφητῶν τιμῆμα προέρχεται ἐξ Ἑρμηνείας καὶ ὅτι πιθανῶς τὸ ἀφορῶν εἰς τοὺς ἱεράρχας τιμῆμα ἐγράφη πρὸς χρῆσιν τῶν ζωγράφων. Ἐν τούτοις οἶον μᾶς παρουσιάζεται ἐν τῷ Παρισινῷ κώδικι, δὲν δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, πρῶτον, διότι ἡ περὶ τοῦ Ἀδάμ περικοπὴ δὲν δίδει τὰ συνήθως παρεχόμενα χαρακτηριστικὰ ἀλλὰ μόνον τὰς διαστάσεις τοῦ πρωτοπλάστου, πρᾶγμα οὐδόλως χρήσιμον εἰς ζωγράφον, καὶ δεύτερον, διότι τὸ κείμενον

¹ Πρὸβλ. Tischendorf, Sava, Dobschütz, Delehaye, "Ενθ' ἀν. Τὸ Συναξάριον (Delehaye, col. 433, 4) ἀναφέρει Οὐλλπιον Ρωμύλον, βιζάριον ἐπὶ τῆς βασιλείας Κλαυδίου.

² Dobschütz, *Byz. Zeitsch.*, XII, 1903, 542; «*Maierbuch*» καὶ Delehaye, *Synax. Eccl. Const.*, LXVI, «*libelli pictorum*».

παρουσιάζεται επανειλημμένως ως απόσπασμα «ἀρχαιολογουμένων ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας»¹, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τὸ ἐθεώρουν ὡς ἔχον γενικώτερον ἐνδιαφέρον, μὴ ἀποτεινόμενον εἰδικῶς εἰς τοὺς ζωγράφους.

Τοῦτο δὲν δύναται νὰ μᾶς φανῆ παράδοξον, καθ' ὅσον ἡ δημοδестέρα Βυζαντινὴ φιλολογία πάντοτε ἠρέσκετο εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ σωματικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἡρώων τῆς. Οὕτως ἀπαντᾷ αὕτη συχνὰ ἐν ταῖς ἀποκρύφους Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, ἐν ταῖς μυθιστορίαις καὶ ταῖς χρονογραφίαις². Ἰδιαιτέρως παρὰ τῷ Μαλάλα ἀφθονοῦν αἱ περιγραφαί: ὑπάρχει κατάλογος ὄλων τῶν Ὀμηρικῶν ἡρώων μετὰ τῆς «εἰδέας» ἐκάστου³, ἐπίσης περιγράφεται ἡ Φαίδρα, ὁ Ἰππόλυτος⁴, πλεῖστοι αὐτοκράτορες⁵, οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος κ. ἄ.

Αἱ περιγραφαὶ αὗται τοῦ Μαλάλα ἐχρησιμοποιήθησαν ἀργότερον ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου «Ἐλπίου» (βλ. ἄν.), ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Πορφυρογεννήτου⁶, ὑπὸ τοῦ Τζέτζου⁷ κ. ἄ. Τὴν αὐτὴν ἀγάπην πρὸς τὰ σωματικὰς περιγραφὰς ἔδειξαν τὰ Συναξάρια, τὰ ὁποῖα, ὅπου ἠδυνήθησαν, ἐπισυνῆψάν τινα περὶ τοῦ «σωματικοῦ χαρακτῆρος» τοῦ ἁγίου. Ἀργότερον ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος συνοδεύει συχνὰ τοὺς ἥρωας τῆς Ἐκκλησιαστικῆς τοῦ ἱστορίας μὲ περιγραφὴν περίκομπον, ἥτις ὅμως στήριζεται προφανῶς ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω λαϊκωτέρων κειμένων⁸. Οὕτως ἡ ἀνά χειρὸς συναγωγὴ περὶ τῶν σωματικῶν χαρακτήρων εὐρίσκεται ἐντὸς τῶν

¹ Ἐνταῦθα ἡ λέξις ἱστορία δὲν δύναται νὰ σημαίῃ «ζωγραφικὴ παράστασις (βλ. Δουκάγιον ἐν λ.), διότι ὁ τύπος «ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία» εἶχε σημασίαν καθορισμένην ἐκ λίαν διαδεδομένων ἱστορικῶν συγγραμμάτων, ὡς τοῦ Εὐσεβίου, Φιλοστοργίου, Σωκράτους, Σωζομενοῦ, Θεοδορήτου, Εὐαγρίου, τὰ ὁποῖα φέρουν τὸν τύπον αὐτὸν ὡς ἐπικεφαλίδα. Ὅθεν ἄλλη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἄλλη ἡ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἀπαντᾷ ἐν Ἐρμηνείᾳ τῆς ζωγραφικῆς τέχνης τοῦ 17ου αἰῶνος (πρβλ. Παπαδόπουλο-Κεράμεως, Manuel d'icographie chretienne, Παράρτημα Γ', σελ. 261, Πετρούπολις 1909).

² Βλ. σ. 401, σημ. 1 καὶ E. L e g r a n d, Les exploits de Basile Digenis Acritas Paris, 1902, σ. 2, στ. 30-38, σ. 49, στ. 351-356· πρβλ. καὶ K r u m b a c h e r, Gesch. der Byz. Liter., 1896, σ. 525, καὶ D o b s c h ü t z, Christusbilder, 296**.

³ Ἐκδ. Βόννης σ. 103-107.

⁴ Αὐτόθι σ. 86 καὶ 88.

⁵ Ὡς π. γ. ὁ Αὐγουστος, σ. 225, Τιβέριος σ. 232, Μ. Κωνσταντῖνος σ. 316, Ἀναστάσιος σ. 392 κ. ἄ.

⁶ Πρβλ. H. H i n k, Polemonis declamationes, Teubner, Lipsiae, 1873. σ. 80-87.

⁷ Πρβλ. J. T z e t z a e, Antehomerica, Homerica et Posthomerica, ἐκδ. I. Bekker, Βερολίνου 1816, στ. 651-673. Βλ. καὶ K r u m b a c h e r, Αὐτόθι.

⁸ Migne, P.G. 145, 748-749, 853 κ. ἄ.

ὄριων παραδόσεως, ἄλλωστε ἐξ ἀρχαίων χρόνων κληρονομηθείσης¹, ἀνταποκρίνεται δὲ εἰς ἐνδιαφέρον διαπιστούμενον, ὡς προείπομεν, κατ' ἀρχὴν, ἐν τῇ δημοδεστέρα φιλολογίᾳ.

Ἄλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο διὰ τὴν μορφήν τῶν ἱερῶν προσώπων δὲν ἔχει ἐπὶ τοῦ προκειμένου χαρακτῆρα ἀπλῆς ἱστορικῆς περιεργείας. Πηγάζει καὶ ἐκ βαθυτέρας ἀνάγκης θρησκευτικῆς, σχετιζομένης ἀμέσως πρὸς τὰ φλέγοντα περὶ τῶν εἰκόνων ζητήματα τῆς ἐποχῆς. Τῷ ὄντι, διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ ὁμοιότης τῆς εἰκόνος πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀποτελεῖ ὄρον θεμελιώδη διὰ τὴν ὑπαρξίν τῶν εἰκόνων, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων², ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ «Εἰκὼν μὲν οὖν ἐστὶν ὁμοίωμα χαρακτηρίζον τὸ πρωτότυπον»³. Αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἀναπτύσσει καὶ ἡ πολλακίς μνημονευθεῖσα Συνοδικὴ Ἐπιστολὴ—μνημεῖον τῆς εἰκονοκλαστικῆς περιόδου—ὅταν δικαιολογεῖ τὴν ἐν αὐτῇ ἐκτενῆ καὶ λεπτομερῆ παράθεσιν τῶν «ἰδιωμάτων» τοῦ θεανδρικοῦ Λόγου: «ἵνα μὴ τροπῆς ἀποσκίασμα ἢ παραλλαγῆς ἀλλοιώσις ἐν τῇ θείᾳ τοῦ Λόγου ἐνανθρωπίσει φωραθεῖν κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους καὶ ὡς φαντασίας ἴνδαλμα λογισθεῖν τὰ ἀληθῆ καὶ ἀναλλοιώτα». Ἀναμφιβόλως δὲ ἡ περὶ τὰς εἰκόνας πολεμικὴ ἠνάγκασε τὴν εἰκονόφιλον μερίδα νὰ λάβῃ πληρεστέραν συνείδησιν τῆς ἀρχῆς ταύτης καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ σταθεροποιήσῃ τοὺς «χαρακτῆρας» τῶν ἱερῶν προσώπων, οἱ ὅποιοι μέχρι τότε ὑπέκειντο εἰς παραλλαγάς. Ἐπρεπε νὰ μὴ ἐπιτρέπωσιν εἰς τὴν ἀντίθετον μερίδα νὰ τοῖς ἀποδίδῃ κατηγορίας ὡς π. χ.: «γράφουσι δὲ καὶ τὸν ἅγιον Παῦλον ἄλλοι μὲν ἀναφαλαντέα, ἄλλοι δὲ φαλακρὸν γενειήτην»⁴. Δὲν δυνάμεθα ὅθεν εἰμὴ νὰ συνδέσωμεν τὸ συμπίλημα τοῦ Ἑλπίου, ὅπερ ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ κωδικοποίησιν τῶν ὑπαρχουσῶν σωματικῶν περιγραφῶν, πρὸς τὸ θρησκευτικὸν αὐτὸ ρεῦμα τῶν τελευταίων εἰκονομαχικῶν χρόνων.

Οὕτω τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ σύντομον

¹ Πρβλ. D o b s c h ü t z, Christusbilder, 296**.

² Πρβλ. G. O s t r o g o r s k y, Les décisions du «Stoglav» concernant la peinture d'images. Premier Recueil Uspenski, 2e partie, ἰδίως σ. 395—400, ὅπου ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται ἐν ἐκτάσει τὸ θέμα τοῦτο.

³ Migne, P.G., 94, 1240.

⁴ Παρὰ G. O s t r o g o r s k y, Studien zur Geschichte des byz. Bilderstreites, Breslau 1929. Εἰς τὰς σφριζομένας παραστάσεις τῆς προεικονοκλαστικῆς περιόδου παρουσιάζεται πράγματι ἀστάθεια εἰς τὸν τύπον ἐκάστου προφήτου ἢ αἰγίου, μόλις δὲ κατὰ τὸν 9ον—10ον αἰῶνα ἀρχίζουσιν νὰ σταθεροποιῶνται οἱ τύποι αὐτῶν. Ἀρκοῦμεθα πρὸς τὸ παρὸν νὰ παραπέμψωμεν εἰς ὅσα ὁ Gabriel Millet ἔγραψεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Πρβλ. M i l l e t, Le monastère de Daphni, Paris 1889, p. 142—148.

τοῦτο κείμενον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς εἰκονογραφίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἐπιφανεστέρων προφητῶν καὶ ἱεραρχῶν. Ἐν τούτοις τὰ ἐν αὐτῷ παρεχόμενα στοιχεῖα ἦσαν καὶ πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Ἑλπίου, κατὰ τὸ πλείστον, γνωστά. Δὲν ἔγκειται ὅθεν τόσον εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὸ ἐνδιαφέρον, ὅσον εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα διὰ πρώτην φοράν, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, καὶ εἰς μίαν χρονικὴν περίοδον καθωρισμένην, τὰς περιγραφὰς ταύτας συνηγμένας ἐπὶ τὸ αὐτό. Παρέχεται ἕξ ἄλλου ἢ πρωτότυπος δημοδεδεστέρα ἐκδοχὴ τῶν «χαρακτῆρων» τῶν προφητῶν, ἄγνωστος ἄλλοθεν, ἣτις ἀποτελεῖ τὸν παλαιότερον ἀθηντικὸν πρόγονον τῶν Ἑρμηνειῶν τῶν ζωγράφων τοῦ 16ου-18ου αἰῶνος¹.

B.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Ὁ Κοϊσλινιανὸς 296 εἶναι κῶδιξ περγαμηνός, προερχόμενος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξ Ἀγίου Ὄρους. Πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ αὐτὸν τὸν κατατάσσουν εἰς τὸν 12ον αἰῶνα².

Ἡ γραφὴ εἶναι ἀτημέλητος, τὸ κείμενον γέμει ἀνορθογραφιῶν, ἀναμφιβόλως δὲ ὁ γραφεὺς δὲν ἐνόει ὅλα ὅσα ἔγραφε. Νομίζομεν ὅμως ὅτι θὰ ὑπερβάλῃ, τις ἐὰν ὑποθέσῃ ὅτι δὲν ἐγνωρίζεν οὗτος τὴν Ἑλληνικὴν, ὡς ἔγραψεν ὁ εἰδικώτερον μελετήσας τὰ κατὰ τὸν Παρισινὸν κώδικα E. von Dobschütz. Ὁρθῶς ὅμως παρετήρησεν ὁ αὐτὸς σοφὸς ὅτι ὁ γραφεὺς ἐξ ὑπαγορεύσεως ἔγραφε μᾶλλον ἢ ἀντέγραφε³. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς δημοσιεύομεν τὸ κείμενον ἀποκατεστημένον ὀρθογραφικῶς⁴.

¹ Οὐδείς ἐγένετο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μελέτῃ παραλληλισμὸς τοῦ κειμένου πρὸς ὑπαρχούσας παραστάσεις τῶν περιγραφομένων ἀνδρῶν, καὶ τοῦτο, διότι νομίζομεν ὅτι ἡ σημασία τοῦ συντόμου αὐτοῦ κειμένου ἐπιβάλλει ἐπιμελεστέραν τὴν μελέτην τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους καλλιτεχνικὰς παραστάσεις. Ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐπανεέλθωμεν ἀργότερον, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ μελέτη αὕτη θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης.

² H. O m o n t, Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, Paris 1898, p. 674 καὶ D o b s c h ü t z, Coislinianus 296, ἐν Byz. Zeitschr. XII. 1903, σ. 531.

³ D o b s c h ü t z, Αὐτόθι σ. 536.

⁴ Κατὰ τὴν ἔκδοσιν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν οἱ κώδικες C=Coislinianus 296 καὶ M=κῶδιξ $\frac{100}{CI}$ (108) τῆς Συνοδικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μόσχας (νῦν VI, 108 (100) τοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου τῆς Μόσχας), ἐν Σάββα, Ὁδηγὸς κλπ., Μόσχα 1858, σ. 283—293. Προσεῖα ἢ ἔκδοσις F r. T i s c h e n d o r f, Anecdota sacra et profana, Lipsiae 1855, σ. 129—130 (βραχυγρ. Tisch.) καὶ Π ο ρ φ υ ρ ῖ ο υ Ο ὕ σ π έ ν σ κ η Χ ρ ι σ τ. Ἀνατολή, ἐν Πρακτ. ἑκκλ. Ἀκαδ. Κιέβου, τόμ. 1ος 1867, σ. 263—273 (βραχυγρ. Usp.).

φ. 68α Ἐκ τῶν Ἑλπίου τοῦ Ρωμαίου ἀρχαιολογούμενων ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας περὶ χαρακτηριστῶν σωματικῶν.

Περὶ τοῦ Ἀδάμ. Ὁ πρῶτος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλασθεὶς ἄνθρωπος

φ. 68β. λῆς αὐτοῦ, ὡς εἶναι τὴν αὐτοῦ ἡλικίαν δακτύλων ΗΨ', | ἡ σπιθαμὴ δὲ αὐτοῦ δακτύλων κη', ὁ δὲ πῆχυς αὐτοῦ δακτύλων κη', ἔζησε δὲ ἔτη ὀκτακόσια τριάκοντα.

Περὶ μορφῆς ἑκάστου τῶν προφητῶν.

Ἡσαΐας γέρων, εἰς μικρὸν ὄξυ ἔχων καταλήγοντα τὸν πώγωνα, μακρογένειος.

Ἐρεμίας γέρων καὶ αὐτός, μικρὸν ὄξύτερον ἔχων τὸ γένειον ὑπὲρ τὸν Ἡσαΐαν.

Ἐζεκιήλ μακροκέφαλος, λιγνοπρόσωπος καὶ μικρὸν ἐπιμήκες τὸ γένειον ἔχων.

15 Δανιήλ σπάδων, εὐειδῆς λίαν.

Βαρούχ μακροκέφαλος, καῦκος¹, ἔχων γοῦρδον² ἔμπροσθεν³

¹ Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου, παρὰ τῷ Δουκαγγίῳ καὶ τῷ Σοφοκλεῖ, ἡ λέξις οὐσιαστικῶς λαμβανομένη σημαίνει: φιάλη, δοχεῖον ἐν γένει. Ἐνταῦθα κεῖται ἐπιθετικῶς καὶ σημαίνει κ ε κ α ρ μ ε ν ο ς ἐ ν χ ρ ῶ γ α λ λ. tondu, καθὼς συνάγεται ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ λογιώτερον μεταγλωττίσεως τῆς δημῶδους ταύτης λέξεως ἐν τοῖς ἀντιστοίχοις κειμένοις τῶν Συναξαρίων. Ὅποσοῦν προέπει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ δημῶδες κ α ν κ ἰ = κρανίον. Βλ. περὶ τούτου Φ. Κουζοβλέ, Δύο λέξεις ἀπὸ γλωσσικῆς καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμεναι (Λαογραφίας τόμ. 6 σ. 538—541). Ὁ Οὐσπένσκη μετέφρασεν, ἄγνωστον διατί, εἰς zelt=κίτρινος.

² Ἡ λέξις δὲν ἀπαντᾷ ἐν τοῖς λεξικοῖς. Προτείνομεν τὴν διόρθωσιν σ γ ο ὕ ρ δ ο ς, ἡ σημασία τοῦ ὁποίου χρῆζει διευκρινίσεως. Ἐδόθη ἡ ἔρμηνεία: «μεγάλη (βοστρυχώδης) κόμη» (Δ. Γεωργακᾶς, ἐν «Ἀθηνᾶς» τ. 47 (1937) σ. 50—51) ἔρμηνεία οὐκ ἀκριβῆς, διότι, εἰς τὰ δύο χωρία ἐπὶ τῶν ὁποίων βασίζεται ὁ Γεωργακᾶς ἡ λέξις χρησιμοποιεῖται ἐπὶ ἵππων: «ἡ χιούτη του καὶ ὁ σ γ ο ὕ ρ δ ο ς του πλεζόμενος μὲ τὰς φούντας» (Τὰ κατὰ Λίβιστρον καὶ Ροδάμνην, Ε 2147, ἔκδ. J. Lambert) καὶ: «καὶ γατανίτσα ὀλόχρυσα εἰς τὸν σ γ ὀ ρ δ ο ν ἦν πλεμένα» («Ἀχιλλήϊς» στ. 1121, ἔκδ. Hesseling). Τὴν αὐτὴν χρῆσιν ἔχομεν καὶ εἰς δύο χωρία τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα (χορῶ. Κρυπτοφέρρης, IV. 232—3, ἔκδ. Legrand): «ἵππον ἐμετεσέλιπεν ἄσπρον ὡς περιστερὶν | πλεκτός ἦτον ὁ σ γ ὀ ρ δ ο ς του μετὰ λίθων τιμῶν», καὶ (VI, 552—4): «ἐποχομένην εἰς βουλχᾶν, λευκὸν καθάπερ γάλα | χαιτὴν ἔχων καὶ τὴν οὐράν, τὸν σ γ ο ὕ ρ δ ο ν καὶ τὰ ὄτα | ὄνυχάς τε τοὺς τέσσαρας κοκκί-

στίχ. 1 Ἑλπίου C: Οὐλλίου M. 2 σωματικῶν C: σωματικῶν θεοφόρων πατέρων M. 5 ΗΨ': ρκς' σπιθαμῶν ἠη Usp. 6 κη' C: ζ' Usp. 16 γοῦρδον C: ἀναγνωστέον σγοῦρδον;— ἔμπροσθεν C: ἔκν προσθὲν Tisch., ἔκπροσθεν Usp.

στρογγυλογένειος, ὑποσγουρίζων μικρόν, παντελῶς ἐπιμήκης.

Μ α λ α χ ί α ς· νέος εὐειδής, στρογγυλοπρόσωπος, ὡς μὴ τὴν τρί-
χωσιν ἔχων¹, πλατυκέφαλος, καῦκος.

20 Ζ α χ α ρ ί α ς· νέος, καῦκος, εὐειδής, μειδιῶν καὶ χαρωπὸν ἔχων τὸ
πρόσωπον, παρὰ μικρόν ἰσόκουρος.

Σ ο φ ο ν ί α ς· ὅμοιος Ἰωάννη τῷ Θεολόγῳ, μικρόν τὸν πώγωνα
στρογγυλλίζων.

Ἄ γ γ α ἰ ο ς· γηραιός, στρογγυλογένειος, τριχᾶς.

25 Ἀ μ β α κ ο ὕ μ· στρογγυλογένειος, οὐ τέλειος καῦκος, ὡς μὴ τὴν
τρίχωσιν τοῦ μετώπου ἔχων· ραντοπόλιος καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλήν
καὶ ἐπὶ τὴν γενειάδα.

φ. 69 Ν α ο ὕ μ· στρογγυλογένειος, ἐπίλιγνος πρὸς τοῖς μαγούλοις, ὡς μὴ
ὑψηλὴν ἔχων τὴν τρίχωσιν τοῦ μετώπου· μακροκέφαλος, ὡς με'
30 χρόνων ἀνήρ, καῦκος.

Ἰ ω ν ᾶ ς· φαλακρός, στρογγυλογένειος, σιμογένειος, γέρον.

Ἰ ω ἦ λ· πλατυμέτωπος, στρογγυλογένειος, λιγνομάγουλος, μακρο-
κέφαλος, καῦκος.

Ἀ β δ ι ο ὕ· μαυροκέφαλος, ὅμοιος τῷ ἀποστόλῳ Ἰακώβῳ.

35 Μ ι χ α ί α ς· ὅμοιος Κοσμᾷ τῷ Ἀναργύρῳ.

νους βεβαμιμένους». Κατὰ ταῦτα ὁ σ γ ὄ ρ δ ο ς-σ γ ο ὕ ρ δ ο ς ὄχι μόνον δὲν ση-
μαίνει μεγάλη κόμη, ἀλλὰ καὶ σαφῶς διακρίνεται τῆς χαιτή. Νομίζομεν ὅθεν ὅτι
ἡ μόνη δυνατὴ εἰς τοὺς στίχους τούτους σημασία τῆς λέξεως εἶναι: ἡ ἐπὶ τοῦ με-
τώπου πίπτουσα (βοστρυχώδης) χαιτὴ τοῦ ἵππου, τὸ ἀρχαῖον π ρ ο κ ὀ μ ι ο ν
(πρβλ. Ξενοφ. Περί ἵππ. V, 6). Ἡ χοῆσις ὁμως τῆς λέξεως παρὰ τῷ Ἑλίῳ μαρ-
τυρεῖ ὅτι εἶχεν αὐτὴ καὶ γενικωτέραν σημασίαν, δηλοῦσα: ζουλοῦφι, τοῦφα μαλ-
λιῶν (γαλλ. toupet).

¹ Τὸ Συναξάριον μεταγλωττίζει τὴν φράσιν ταύτην εἰς ο ὕ λ ο ς τ ἦ ν
τ ρ ῖ χ α ἢ ο ὕ λ η ν τ ἦ ν τ ρ ῖ χ ω σ ι ν τ ο ὕ μ ε τ ὴ π ο υ ἔ χ ω ν, σφάλλ-
λεται ὁμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου, διότι οἱ προφηταὶ οἱ φέροντες ὡς χαρακτηριστι-
κὸν ο ὕ λ η ν τ ἦ ν τ ρ ῖ χ ω σ ι ν τ ο ὕ μ ε τ ὴ π ο υ φέρονται καὶ ὡς κ α ὕ
κ ο ι, ἦτοι ἐ ν χ ρ ῶ κ ε κ α ρ μ ἔ ν ο ι, ὅπερ ἄτοπον. Πιθανωτέραν νομίζο-
μεν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Οὐσπένσκι: Μ εἶναι τὸ σχῆμα τὸ διαγραφόμενον ὑπὸ τῆς
κόμης ἐπὶ τοῦ μετώπου. Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι δις ρητῶς τὸ
κειμένον καθορίζει ὅτι περὶ τοῦ μετώπου πρόκειται. Ἡ παρανόησις τοῦ Συναξα-
ριστοῦ ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἔκφρασις αὕτη ἦτο μᾶλλον τεχνικῆς φύσεως.

στίχ. 17 ἐπιμήκης correxi: ἐπιμήκη C. 18 στρογγυλοπρόσωπος complevi:
γγυλοπρόσωπος C. 22 ὅμοιος correxi: ὁμοίως C. 28 τοῖς μαγούλοις C: τὰς
μαγούλας Usp. 29 με' corexi: μὲν C. 34 μαυροκέφαλος C: μακροκέφαλος Usp.

Ἄ μ ω ς¹ τριχᾶς, γέρον, δξυγένειος, παρόμοιος τῷ Θεολόγῳ Ἰωάννη.
Ἔ σ η έ' γηραιός, στρογγυλογένειος, ὅμοιος τῷ Ἰωακείμ ἢ τῷ Ἰω-
σήφ.

Περὶ τοῦ δεσποτικοῦ χαρακτήρος τ ο ὕ Κ υ ρ ί ο υ ἡ μ ὶ ν Ἰ η σ ο ὕ
40 Χ ρ ι σ τ ο ὕ, ὅσα περὶ αὐτοῦ οἱ παλαιοὶ ἱστορηταὶ γεγράφασιν.
Εὐήλικα, σύννοφρον, εὐδόφθαλμον, ἐπίρρινον, οὐλότριχα, ἐπίκυφον,
εὐχρον, τὴν γενειάδα μέλαιναν ἔχοντα· σιτόχρον τῷ εἶδει, κατὰ
τὴν μητρώαν ἐμφάνειαν· μακροδάκτυλον, εὐφωνον, ἡδύλογον,
πραότατον, ἥσυχον, μακρόθυμον, ἀνεξίκακον καὶ τὰ παραπλήσια
45 τῆς ἀρετῆς πλεονεκτήματα περιφέροντα, ἐν οἷσπερ ἰδιώμασιν ὁ
θεανδρικός αὐτοῦ χαρακτηρίζεται λόγος, ἵνα μὴ τροπῆς ἀποσκία-
σμα ἢ παραλλαγῆς² ἀλλοιώσις ἐν τῇ θεῖα τοῦ Λόγου ἐνανθρωπί-
φ. 69β σει φωραθεῖη κατὰ τοὺς Μανιχαίων λήρους | καὶ ὡς φαντασίας
Ἰνδαλμα λογισθεῖη τὰ ἀληθῆ καὶ ἀναλλοίωτα³: «τὸ γὰρ ἀληθές
50 ἐν τῷ ὁμοίωματι δείκνυται, τὸ ἀρχέτυπον ἐν τῇ εἰκόνι, τὸ ἐκάτε-
ρον ἐν ἐκατέρῳ, παρὰ τὸ τῆς οὐσίας διάφορον»· καὶ «διὰ αἰσθητῶν
συμβόλων ἐπὶ τὰς ἀπλᾶς τῶν νοημάτων ἀναγόμεθα θεωρίας».
Π έ τ ρ ο υ Ἄ π ο σ τ ὸ λ ο υ ὁ ἅγιος ἀπόστολος τοῦ Χριστοῦ Πέτρος

¹ Ἡ συμπλήρωσις αὕτη βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Συναξαρίου. Βλ. D e l e h a y e, Synax. Eccl. Constant., c. 750. στ. 28-31, τοῦ ὁποίου ἡ περιγραφὴ συμπίπτει μὲ τὴν τοῦ Ἑλπίου. Ὁ γραφεὺς δὲν ἤκουσεν ὀλόκληρον τὸ ὄνομα καὶ δὲν ἐνόησεν ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλου προφήτου, διότι δὲν ἀφήνει κενὴν τὴν θέσιν ἀρχικοῦ γράμματος πρὸς συμπλήρωσιν δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, καὶ δὲν ἀλλάζει στίχον, ὡς πράττει σνήθως.

² Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ σφόδρα χωλαίνοντος χωρίου τούτου ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κειμένου τῆς Συνοδικῆς Ἐπιστολῆς πρὸς Θεόφιλον (βλ. σελ. 7). Πρβλ. καὶ Ἰ α κ ὠ β ο υ, Ἐπιστ. 1.17 «παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα».

³ Διωρθώσαμεν κατὰ τὴν Συνοδικὴν Ἐπιστολὴν τὰ ἀ λ η θ ῆ, μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν διόρθωσιν τοῦ Tischendorf τ ὸ ἀ λ η θ έ ς, διότι ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος τ ὸ ν ἀ λ η θ ε ἰ ἦτο πλησιεστέρα ἀκουστικῶς πρὸς τὴν γραφὴν τῆς Ἐπιστολῆς. Ἡ σημασία τοῦ ἀμέσως ἐπομένου ἐνικοῦ τ ὸ γ ᾶ ρ ἀ λ η θ έ ς . . . μειοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ συντάκτης τῆς Ἐπιστολῆς θεωρεῖ τὴν περίοδον αὐτὴν ὡς ἀπόσπασμα ἐκ τῶν εἰς τὸν Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην ἀποδιδόμενον συγγραμμάτων, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς φράσεως: ὡ ς λ έ γ ει ὁ θ ε ι ο ς Δ ι ο ν ὺ σ ι ο ς, ἵτις συνοδεύει τὴν αὐτὴν περίοδον, ἐπαναλαμβάνομένη ἀλλαχοῦ τῆς Ἐπιστολῆς. Πρβλ. Roma e Oriente, V, 1912-13, p. 239. Ἡ παραπομπὴ τοῦ Dobschütz εἰς τὸν Διονύσιον (Migne, P.G., 3, 376 D) εἶναι ἐσφαλμένη.

στίχ. 36 Ἄμῶς complevi: μῶς C, μῶς (μωμῶς) Usp. 37 ἢ correxi: εἰ C, καὶ Usp. 46 ἀποσκίασμα Tisch. corr: ἀποικίασμα C. 48 ἢ correxi καὶ τὰ C, καὶ Tisch. καὶ τῆς Usp. 49 τὰ ἀληθῆ καὶ ἀναλλοίωτα correxi: τὸν ἀληθεῖ καὶ ἀναλλοίωτον C, τὸ ἀληθές καὶ ἀναλλοίωτον Tisch. 50 δείκνυται correxi: δεῖκνυτο C.

ἦν τῇ εἰδέᾳ διμοιριαῖος, ἀναφάλας κονδόθριξ, λευκός, ὕπωχρος, 55 οἰνοπαεῖς ἔχων τοὺς ὀφθαλμούς, ὀλοπόλιος τὴν κάραν καὶ τὸ γένειον, εὐπώγων, μακρόρρινος, σύνοφρος, ἀνακαθήμενος, φρόνιμος, δξύχολος, εὐμετάβλητος, δειλός, φθεγγόμενος ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου.

Παύλου Ἀποστόλου ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος ἦν τῇ εἰδέᾳ 60 κονδοειδής, μικρομεγέθης, ἀναφάλας, ψιλὸς τῇ κεφαλῇ, ἀγγυλαῖος ταῖς κνήμαις, μξαιπόλιος τὴν κάραν καὶ τὸ γένειον, εὖριν ἠπόγλαυκος, σύνοφρος, λευκόχρους, ἀνθηροπρόσωπος, εὐπώγων, εὐεκτικός, ὑπογελῶντα ἔχων τὸν χαρακτῆρα, φρόνιμος, ἠθικός, εὐόμιλος, γλυκὺς, χάριτος πλήρης, ὑπὸ πνεύματος Ἁγίου ἐνθουσιαζόμενος.

65 Διονύσιος ἦν ὁ μακάριος Διονύσιος τὸν σωματικὸν τύπον: τὸ μέγεθος μέσος, ἰσχνός, λευκός, ὕπωχρος, ὑπόσιμος τὴν ρῖνα, ταῖς ὀφρυσὶν ἀνεσπασμένος, κοῖλος τοὺς ὀφθαλμούς, ἐπὶ συννοίας αἰεί, 70 ὧτα μεγάλα ἔχων, πολιός, κομήτης, μετριῶς βαθυνόμενος τὴν ὑπήνην, ἀραιὸς τὴν ἔκφρυσιν τοῦ γενείου, ἠρέμα προγάζτωρ, μακροδάκτυλος ταῖς χερσίν.

75 Τοῦ Ἀγίου Γρηγορίου Ναζιανζοῦ Ἐπισκοποῦ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ, οὐ μέγας ἀνήρ, ὕπωχρος βραχὺ μετὰ τοῦ χαριέντος, σιμὸς, ἐπ' εὐθείας τὰς ὀφρῦς διακείμενος, ἡμερον βλέπων καὶ προσήνες, θάτερον τῶν ὀφθαλμῶν, ὅς ἦν δεξιός, στυγνότερος, ὃν καὶ 80 οὐλήν κατὰ τὸν κανθὸν συνῆγε τὸν πώγωνα οὐ βαθύς, δασὺς δὲ ἱκανῶς, φαλακρός, λευκὸς ταῖς θριξί, τὰ ἄκρα τῆς γενειάδος ὡσπερὶ κεκαπνισμένα ὑποφαίνων.

85 Τοῦ Ἀγίου Βασιλίου Καππαδοκίᾳ Βασίλειος ὁ Καππαδόκης ἀνήρ μέγας, ὄρθιος τὴν τοῦ σώματος ἀναδρομήν, ξηρός, μελαγχροῖς, ὠχρότητι τὸ πρόσωπον σύγκρατος ἐπίρρινος, εἰς κύκλον τὰς ὀφρῦς περιηγμένος, τὸ ἐπισκύνιον συνεσπασκός, 90 δριμὺ βλέπων, φροντιστικῶ ἑοικώς, ὀλίγαις τὸ μέτωπον ἀμαρ-

¹ Διωρθώσαμεν τὸ εὐροῖς τοῦ κώδικος εἰς εὖριν βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ Μαλάλα (Βόννης σελ. 257), ὁ ὁποῖος εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν δίδει εὖρινος. Τὸ εὐρὺς θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῇ ἐνταῦθα μόνον ἐὰν ἐδεχόμεθα ὅτι ἀρχικῶς ἦτο εὐρὺς τοὺς μυκτῆρας. Ἡ παρανόησις τοῦ εὖριν μᾶς φαίνεται πιθανωτέρα. Πρὸβλ. καὶ J. F i c k e r, Die Darstellung der Apostel, σελ. 43, σημ. 2.

στίχ. 55 οἰνοπαεῖς Tisch. corr.: οἰνοπαγῆς C. 61 μξαιπόλιος correxi: μξεπόλιος C, μξοπόλιος Tisch corr. εὖριν correxi: εὐροῖς C. 67 ἀνεσπασμένος M: ἀνασπασμένος C. 75 τὸν κανθὸν correxi: τὸν κανθῶν C καὶ M. 76 ὡσπερὶ C: ὡσπερ M. 80 μελαγχροῖς correxi: μελαγχροῖς C. 81 ἐπισκύνιον correxi: ἐπικύνιον C. 82 μέτωπον C: πρόσωπον M.

γαῖς ρυτιδούμενος· ὑπομήκης τὰς παρειάς, κοῖλος τοὺς κροτάφους,
ἠρέμα ἐν χροῦ κουρίας, τὴν ὑπὴν ἄρκούντως καθειμένος, μεσαι-
85 πόλιος.

Γ ρ η γ ο ρ ί ο υ Ν ύ σ η ς· Γρηγόριος ὁ Νύσσης, κατὰ πάντα τού-
φ. 70β τω ἔοικώς, πλὴν τοῦ πολιοῦ τε καὶ χαριεστέρου | ἐπὶ βραχῦ.

Ἀ θ α ν α σ ί ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ί α ς· Ἀθανάσιος ὁ Ἀλεξαν-
δρείας, ἀνὴρ μεσηλιξ, ἠρέμα πλατύς, ἔγκυφος, χαρίεις τὸ πρόσω-
90 πον, εὖχρους, ἀναφαλαντίας, τὴν ρίνα ἐπίγρυπος· γενεῖω οὐκ ἐπι-
μήκει ἐπὶ πλατεῖ δὲ τὰς σιαγόνας πυκάζων καὶ στόματι οὐ βραχὺ
ἐντετημημένος· πολίος ἄγαν, οὐκ ἀκραιφνεῖ τῷ λευκῷ, ἀλλ' ὑπόξαν-
θίζοντι κεχρομημένος.

Ἰ ω ά ν ν ο υ τ ο ὦ Χ ρ υ σ ο σ τ ό μ ο υ· Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχεύς,
95 μικρὸς πάνυ ἀνὴρ, μεγάλην κεφαλὴν τοῖς ὤμοις αἰωρῶν, ἰσχνὸς εἰς
τὸ ἀκριβέστατον, ἐπίρρινος, εὐρὸς τοὺς μυκτῆρας, ὠχροτάτος μετὰ
τοῦ λευκοῦ· κοῖλος τοὺς κόγχους τῶν ὀφθαλμῶν καὶ βολβοῖς τού-
των κεχρομημένος μεγάλοις, ὑφ' οἷς καὶ συνέβαινε χαριέστερον ταῖς
ὄψεσιν ἀποστίλβειν, εἰ καὶ τῷ λοιπῷ χαρακτῆρι τὸν ἀχθόμενον πα-
100 ρεδήλου· ψιλὸς καὶ μέγας τὸ μέτωπον καὶ πολλαῖς ταῖς στολίσι κε-
χαραγμένος· ὧτα περικείμενος μεγάλα καὶ τὸ γένειον μικρὸν καὶ
ἀραιότατον, ὑπὸ πολιαῖς ταῖς θριξίν ἐξανθῶν.

Κ υ ρ ί λ λ ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ί α ς· Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας,
ὀλίγον τοῦ μετρίου τὴν ἡλικίαν κατεσπασμένος, βραχῦ τι πρὸς εὐ-
105 χρούτερον τὴν πρόσοψιν ἀπονενευκώς, ὀφρῦσι δασείαις τε καὶ με-
φ. 71 γάλαις εἰς ἀψίδας κυκλουμέναις ὑπογράφων τὸ μέτωπον | ἐπίρρινος,
τὸ τῶν μυκτῆρων διάφραγμα φέρων προπεπτωκός· ἐντεταμένος τὰς
παρειάς, χεῖλεσι παχυτέροις τὸ στόμα διεσταλμένος, φαλακρὸς ἐπὶ
μετώπῳ βραχεῖ· δασεῖ καὶ ἐπιμήκει τῷ πώγωνι σεμνυνόμενος, οὐ-
110 λος ἐκατέραν τὴν τρίχωσιν, ὑπόξανθος, μιξαιπόλιος.

Κ υ ρ ί λ λ ο υ Ἰ ε ρ ο σ ο λ ύ μ ω ν· ὁ δὲ Ἱεροσολύμων Κύριλλος,
μεσηλιξ, ὄχρος, κομήτης, ὑπόσιμος, τετράγωνος τὸ πρόσωπον, τὰς
ὀφρῦς εὐθύτητι φέρων ἀπισουμένας, γενεῖω τὰς σιαγόνας λευκῷ

στίχ. 84 κουρίας *correcti*: κουρίαις C. καθειμένος *correcti*: καθήμενος C, καθειμένος M. 88 Ἀλεξανδρείας M: Ἀλεδρείας C. 91 πυκάζων C: ἠνιάζων M. 94 Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου: ἐν τῷ περιθωρίῳ, δι' ἐρυθρᾶς μελάνης καὶ ἐν βραχυγραφίᾳ. 95 αἰωρῶν M: ἐορῶν C, ἐωρᾶτο Usp. 97 τοὺς κόγχους C: τὰς κόγχας M. βολβοῖς C: μωμνοῖς Usp. 99 τὸν ἀχθόμενον C: ἀχθόμενον M. 100 καὶ πολλαῖς C: πολλαῖς M. 101 παρακειμένος C. 102 ἐξανθῶν C: ἐξανθοῦν M. 107 διάφραγμα *correcti*: διάφραμα C. 108 χεῖλεσι παχυτέροις C: χερσὶ παχυτέρας M. 111 ὁ δὲ Ἱεροσολύμων C: ὁ δὲ τῶν Ἱεροσολύμων M.

δασυνόμενος, διῆ κατὰ τὸν πώγωνα διηρημένῳ ἀγροίκῳ τὸ πᾶν
115 ἦθος ἐμφερέης.

Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας· Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας, ἀνὴρ
μακρός, λεπτός, ἐπιμήκης τὸ πρόσωπον, στυγνὸν βλέπων, ἀναφα-
λαντίας, ὀφρῦς λεπτάς τε καὶ εὐθυτενεῖς ἔχων· μακροτραχήλος,
μετρία τῆ ὑπὶνή καὶ μελαίνῃ τὰς παρεῖας ἕξανθῶν ἐπὶ πολιαῖς

120 ὀλιγίσταις.

Τοῦ Ἀγίου Ταρασίου ὁ ἐν ἀγίοις πατὴρ ἡμῶν Ταράσιος,
κατὰ τὸν σωματικὸν χαρακτῆρα, ὅμοιος ἦν τῷ Θεολόγῳ Γρηγο-
ρίῳ, πλὴν τοῦ πολιοῦ καὶ τοῦ ὑποῦλου ὀφθαλμοῦ· οὐδὲ γὰρ παν-
τελῶς οὗτος πολιός.

φ. 71β | Τοῦ Ἀγίου Νικηφόρου Κωνσταντινουπόλεως
ὁ ἐν ἀγίοις πατὴρ ἡμῶν Νικηφόρος, ὁ τῆς βασιλίδος πόλεως ἀρχιε-
ρεὺς, κατὰ πάντα ὅμοιος ἦν Κυρίλλῳ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐκτὸς
τοῦ οὔλου τῆς κεφαλῆς καὶ τῆς γενειάδος καὶ τοῦ μίξαιπολίου—πο-
λιός γὰρ εἰσάπαξ καὶ τετανόθριξ—καὶ οὔτε προπίπτον τὸ διάφρα-
130 γμα τῶν μυκτῆρων οὔτε παχέα ἔχων τὰ χεῖλη.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

στίχ. 119 ἕξανθῶν ἐπὶ πολιαῖς ὀλιγίσταις C: ὑπανθῶν ἐπὶ πολιαῖς ὀλιγω-
σταῖς M. 121-122 ὁ ἐν ἀγίοις . . . Γρηγορίῳ C: Ταράσιος ὁ Κωνσταντινουπό-
λεως ἀρχιερεὺς ὅμοιος γρηγορίῳ μὲν τῷ θεολόγῳ M. 123 οὐδὲ . . . πολιός C:
om. M. 126-127 ὁ ἐν ἀγίοις . . . Ἀλεξανδρείας C: Νικηφόρος δὲ ὁ ἐν ἀγίοις
πατράσι καὶ αὐτὸς Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπίσκοπος, ὅμοιος Κυρίλλῳ M. 129
εἰσάπαξ correxī: εἰς ἅπαξ C. — προπίπτον M: προπήγνον C.